

Надежда Гайдаржи¹

(Районен теоретически лицей

«М. Губогло», АТО Гагаузия, Република Молдова)

**МЯСТОТО И РОЛЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ДИАЛЕКТ В
ЕЗИКОВОТО МНОГООБРАЗИЕ НА ЖИТЕЛИТЕ В
ЮЖНАТА ЧАСТ НА МОЛДОВА**

Nadezhda Gaydarzhi

**PLACE AND ROLE OF THE BULGARIAN DIALECT IN
THE LANGUAGE DIVERSITY OF THE RESIDENTS OF
THE SOUTHERN PART OF MOLDOVA**

Резюме: В статията се прави анализ на усложнената езикова ситуация в селищата в района на Чадър Лунга; ролята на навлизането на руския език в сферата на образованието и администрацията, разпространението на явления като интерференция и двуезичие, влияещи върху българския диалект; определят се основните езикови формации в българските селища с руски език на обучение и навлизането на молдовския език в административния живот на жителите.

Abstract: The article analyzes the complicated language situation of settlements in the region of Ceadir-Lunga; the role of the entry of the Russian language into the sphere of education and administration is defined, the spread of such a phenomenon as interference and breeze affecting the Bulgarian dialect; the main language formations in the Bulgarian villages with the Russian language of instruction and the entry of the Moldovan language into the administrative life of their inhabitants are determined.

Ключови думи: езикова ситуация, български диалект, езикови формации.

Key words: language situation, Bulgarian dialect, language formations.

---

¹ Gaidar-77@mail.ru

През последните 50 години социолингвистическите изследвания се разглеждат в аспекта на езиковите контакти. Тъй като по-голямата част от населението на земното кълбо е многоезична, стигаме до това, че двуезичието/многоезичието е нормално явление в обществото, а не отклонение от нормата или изключение. Важен принос в това отношение са изследванията по въпросите на малцинствата в Молдова, където двуезичието винаги се е смятало за един от централните елементи. Често двуезичието притежава всички характеристики на диглосията. По времето на царска Русия българският език се е използвал активно във всекидневното общуване, в бита, в семейството. Ситуацията се усложнява в съветския период по време на интензивното нахлуване на руския език, доминиращ в социалния и културния аспект над езика на българското население. Основният принцип на съветската езикова политика е използването на балансирано руско-национално двуезичие. Българският диалект се съхранява, а руският става език за международно общуване. Руският език е предназначен да изравни „съветския народ“ както лингвистически, така и етнически, опитвайки се да анулира националната самобитност. Този проект историците, етнографите и лингвистите наричат „създаване на нов (съветски) човек“ (Айтматов 1978: 8). Така нареченият процес на „смесване на народите“ с название „близост на народите“ (Думенюк 1991: № 3–4) би трябвало да завърши с тяхното сливане в една обща нация, говореща на един език – руски. Този процес се прекъсва с разпада на Съветския съюз, но днес неговите последствия се усещат не само в езиковата ситуация в Молдова (в частност в селищата Твърдица, Кортен и Валя Пержей), но и в останалите страни от бившия Съветски съюз (Казаку 2013: 42).

Навлизането на руския език в сферата на образованието и администрацията активизира разпространението на явления като интерференция и двуезичие, влияещи и върху българския диалект. Намирайки се под силното влияние на руския език, българският диалект усвоява все повече русизми. Най-силно е повлияна фонетиката на българския език, все повече се проявяват семантичката и лексикалната интерференция в системата на българския диалект.

След постепенното изместване на българския диалект от руския език етническите българи сменят своята лингвистичната принадлежност

лежност. За доказателство служи големият брой етнически българи, които говорят руския като език при обучение и общуване в официална обстановка, а българския диалект използват само в сферата на семейното общуване. Диглосията намира своето проявление и в това, че българският език се ограничава в диалектните си рамки, ограничено е и неговото използване в качеството му на език на художествената литература. В бившата Молдовска ССР руският език започва да се изучава от 2. клас, т.е. от осемгодишна възраст. От 1992 година от 2. клас се изучава още един чужд език (английски, немски). Но изучаването на английски или немски език няма същото въздействие, както изучаването на руски. Руският език в Молдова е много по-дълбоко явление, за да бъде ограничен в ролята му на училищна дисциплина. В страната той е широко разпространен в различни социални среди, рускоезични са и мнозинството от средствата за масова комуникация.

Някои социолингвисти смятат, че двуезичието предполага съвършено знание на два езика, като не ги смесва. Въпреки това по мнението на изследователите броят на билингвите, говорещи съвършено на два езика, е малък. Почти всички от тях прекрасно говорят на своя роден език и имат достатъчна езикова компетенция в писмената и устната реч на втория език. Тази ситуация е специфична в трите разглеждани селища, където голям брой хора, основно билингви, владее своя роден език и руския. Следва да се отбележи, че билингвите в тези селища имат добра езикова компетенция в писмената и устната руска реч, докато почти не практикуват писмената реч на родния си език.

В Кортен, Твърдица и Валя Пержей има два типа избор на език за общуване:

а) част от бесарабските българи са се отказали (напълно или частично) от българския диалект, смятайки, че неговото използване принижавя техния социален статус;

б) друга част от бесарабските българи, обратно, използват българския език, проявявайки лоялност към езиковата общност, към която принадлежат, и смятат използването на родния език за важен и съществен маркер на своята национална принадлежност.

Отношенията между руския и българския език в трите селища са нестабилни и зависят от един много важен фактор – личното отношение към българския.

За първия период е характерен пиджин², т.е. „представителите на социалноактивните поколения (между 16 и 50 год.)“, които живеят в многонационално селище, „за да изхранят себе си и семействата си“ (Маринов 2008: 64), е трябвало да научават руския език. Тяхната руска и българска реч „притежава характеристиките на пиджина“: според Вл. Маринов „създава се и се развива с конкретна цел, съобразно нуждите на потребителите и не се употребява вътре в българския колектив“. Тоест това е *билингвизъм според обстоятелствата* – ситуация, при която индивидът научава езика, за да оцелее в нова езикова среда (Маринов 2008: 64). Необходимо е на този етап да се разграничи трансферирането на думи, фрази и цели изречения, като трансферът на думи, фонеме и морфеме ще се счита за граматична или лексикална интерференция. Трансферирането на фрази и изречения, от друга страна, ще сигнализира за превключване на кода.

През втория период руският език става все по-активен като средство за комуникация, наблюдава се *културен билингвизъм* – ползване на руския език само в официални речеви ситуации. Може да се допусне, че в разговори помежду си билингвите от първото поколение много по-рядко сменят или превключват кода, отколкото билингвалните индивиди от 2-ото поколение. Но в речта на първото поколение изобилстват интерференции, тъй като за тях е много трудно да разграничават кодовете, отколкото имигрантите от второто поколение, които са израснали в повечето случаи като координирани билингви. На този етап билингвалният индивид черпи от двете езикови системи и водейки разговор с други билингви, той не само може да превключва между кодовете, но би сменил кода, ако е необходимо, за да се приспособи към речта на партньора в разговора. Натрупаната минимална езикова компетентност след определен

---

² „От социолингвистическо гледище пиджинът е типичен междинен език, апроксимация от език база (езика на говорещия) към език цел (езика на слушащия). Към пиджин прибягва социално зависимият, субординираният участник в комуникацията, търсейки контакт с независимия и престижния“ (Виденов 2000: 222).

период, прекаран в чуждоезична среда, дава възможност за постигането на продуктивна компетентност по *спомогателния език*, която позволява на билингвите да продължат комуникацията, използвайки кодове от две езикови системи.

През третия период (1918–1940 и 1941–1944 год.) се отбелязва активно внедряване (насаждане) на румънските култура и език. И като резултат от румънската езикова политика се стига до българо-румънско двуезичие (типично главно за мъжката реч). Не твърдим, че румънският език измества руския в трите селища. Елементи от *спомогателния* (руски) език присъстват в потока на *основния* (български) език. На този етап се появява нов фактор, според който билингвите са принудени да научават и трети език (румънски). Този фактор е наречен от Вл. Маринов „чуждоезичния господар“: „*Както в България се налага езикът на поробителя, така и за емигрантите е било важно да научат езика на човека, за когото ще работят*“ (Маринов 2008: 62). Периодът на българо-румънския билингвизъм е твърде кратък, за да стане румънският език активно средство за комуникация. Но и днес по-възрастните (над 70-год.), завършили румънско училище, използват отделни фрази от румънския език, но това става само в селищата с преобладаващо молдовско (румънскоезично) население. Следва да се отбележи, че контактите с молдовско население са много редки, тъй като то е малцинство в района, а и молдованите също владеят официалния в СССР руски език. Засега не можем да говорим за активно използване на румънския език. Нататък е уместно да се говори за *пасивен билингвизъм*, когато индивидът е способен да разбира молдовския език в писмена и/или устна форма, но не може да пише и да говори на него. Малка уговорка можем да направим за село Валя Пержей, където в днешно време значителна част от населението е молдовско; там също се наблюдава активно внедряване и насаждане на руския език, но за представителите на това селище може да се каже, че в езиковата ситуация, в която живеят, особено място заема третият език – българският. С тази особеност, че всички представители на молдовската част от населението за кратко научават българския език на ниво разбиране и говорене и използват българския диалект при необходимост от контакт с представители на българската част от населе-

нието. За разлика от тях, българите не проявяват такава езикова активност, молдовският (румънският) език не се научава от тях на ниво говорене. И това се е съхранило до днес: молдовската част на селото разбира и говори молдовски, руски и български език, българската част от населението в село Валя Пержей говори само два езика: български и руски, макар че молдовският/румънският език е официален (държавен) в страната.

От средата на 40-те години на XX век езиковата ситуация претърпява значителни промени във връзка със сталинската антибългарска политика, когато се пренебрегва наличието на българския и гагаузкия етнос и на преден план отново излиза руският език, като обучението се води само на руски. Вестниците, предаванията по радиото и телевизията са също само на руски. Наблюдава се активна асимилация на българите и българския език. И като резултат от това част от българите над 70-годишна възраст (коренните жители на Твърдица, Кортен и Валя Пержей) са научили много добре руския език, а техните потомци вече са в състояние на българо-руски билингвизъм.

През последния период се отбелязва и усилена миграция на населението от селата към градовете. Днешната българска общност в градовете Чадър Лунга, Комрат, Кишинев и др. представлява една малобройна част от коренните българи билингви, съхранили българското си самосъзнание и езика. Малка част от българите билингви, попаднали в гагаузка среда, научават и гагаузкия език. Същото явление се наблюдава или преселилите се на територията на молдовската столица и други градове с преобладаващо молдовско население – те научават и молдовски език.

В социолингвистиката един от основните диференциални признаци на езиковата ситуация е броят на езиците, които я изграждат. Руските лингвисти А. Д. Швейцер и А. Б. Николски употребяват термините *ендогlossen* и *екзогlossen* езикова ситуация (ЕС). Ендогlossenата ЕС е съвкупност от формации на един език, а екзогlossenата – на няколко езика. С други думи ендогlossenата ЕС се отъждествява с диглосията, а екзогlossenата – с билингвизма. Според едната терминологична класификация съвременната ЕС в трите селища е билингвална, а според другата – екзогlossenата, защото се употребяват формации на различни езици – руски, български и молдовски (румънски).

„През втората половина на ХХ век социолингвистите започват да спират вниманието си не само на броя на езиковите формации, но и на отношението между тях. Пръв ясно дефинира проблема Дж. Фишман през 1967 г., когато разглежда опозицията *билингвизъм* : *диглосия* и резултатите от нея. През 1976 г. идеята е доразвита от Р. Бел, за когото един от основните резултати от билингвизма е появата на бикултурализъм, т.е. при прехода от моноезичие към двуезичие всеки индивид усвоява и културата на чуждия народ, чийто език учи. След появата на *двойна култура* се наблюдават и диглосни отношения в билингвална ЕС (Маринов 2008: 94). В руската социолингвистика израз на това твърдение са предложените от Швейцер и Николски подсистеми на ЕС – балансиран и небалансиран.

„За диглосната ЕС релевантен е маркерът *престижност*. В повечето от случаите диглосията предполага субординация на съставлящите я формации“ (Маринов 2008: 94). В изследванията върху билингвизма се дефинират и отношенията между двойките *първи език ~ втори език*; *роден език ~ чужд език*; *първичен език ~ вторичен език*, т.е. с приоритет се ползва определянето на поредността на усвояване на езиците и ролята им в комуникативния акт във връзка с компонентите на конситуацията. На отношенията между формациите на двата езика не се отделя необходимото внимание.

Дж. Фишман прави първи стъпки в тази насока със съчетаването на диглосията и билингвизма. С други думи той контаминира субординираните езикови отношения между двете ЕС. „Йерархизацията на езиковите формации е доказана и от Швейцер и Николски чрез групирането на ЕС на *балансиран* и *небалансиран*. В балансираните ЕС езиковите формации са равноправни, а в небалансираните – неравноправни“ (Маринов 2008: 94). Според тази класификация ЕС на трите разглеждани селища е екзогlossen и небалансирана. Екзогlossen е, защото е съставена от формации на четири езика (български, руски, гагаузки и молдовски), а небалансирана – защото за билингвите руският език и българският диалект са престижни, а молдовският и гагаузкият език – непрестижни. По системата, използвана от М.Виденов, ЕС в трите селища е съчетание на билингвизъм и диглосия. „За него диглосните отношения се пораждат от неравноправието между двете езикови ситуации. Авторът посочва като

пример ЕС на „българската емиграция, за която българският език се превръща в домашен (семеен, на приятелския кръг), т.е. със статут **H** (нисък социален статус), а в деловите официални сфери владее книжовният език на съответната страна, т.е. той е със статус **B** (висок социален статус)“ (Маринов 2008: 94). ЕС в селищата Твърдица, Кортен, Валя Пержей е тъждествена с описаната от М. Виденов, като добавим една специфична особеност: тъй като Молдова е полиетническа държава, в която почти четвърт от населението говори не на молдовски (румънски), а използва други езици, то езикът на междуетническото общуване като наследство от съветската епоха е руският. Той има статут на официален, което е закрепено в законите и в Конституцията на Република Молдова и като резултат в Тараклийски район със статут **B** е руският език. В диглосия е част от твърдишката, кортенската и валяпержейската интелигенция (учителите по български език и литература), която превключва само в професионалната си сфера, използвайки книжовния език, т.е. само за този тесен кръг хора българският книжовен език е със статут **B**.

Употребата на някоя от езиковите формации се определя предимно от два от компонентите на континуума: обстановката, в която протича комуникативният акт, и участниците в него. Субкатегориални признаци за обстановката са официалност/неофициалност, а за участниците – познатост/непознатост. Познатостта на събеседниците включва в себе си осведоменост за най-малко един от социолингвистичните генеративи: местопроизход, местоживеене, образование и др. За познати приемаме участниците, които са роднини, приятели, съученици, съседни и т.н. За официална обикновено се приема обстановката, в която се употребява официално-деловият стил, т.е. това са обществено-административните задължения (Маринов 2008: 96).

Тези два опозиционни признака за континуума оформят следните комбинации:

1. Участниците *се познават*; обстановката е *неофициална*. В този случай преобладава използването на българския диалект. Младото поколение невинаги, но често използва руски език.

1.1. Частен случай се наблюдава, когато разговарят представители на младото и на по-възрастното поколение. Тогава заради

спецификите на комуникативния акт се използва предимно българският диалект.

2. Участниците *се познават*, обстановката е *официална*. Такава е обстановката в административни сгради, училища, болници и др. Езикът, който се използва в този случай, е предимно българският, но поради това, че българският диалект в известни случаи не задоволява или не е способен да предаде терминологичните нюанси на официалния разговор, разговорът преминава на руски език.

2.1. Когато участниците не се познават независимо от вида на обстановката като официален се употребява руският език. Това се среща рядко в изследваните селища, най-вече сред младото поколение.

2.2. Когато участниците се познават независимо от вида на обстановката като език на общуването се употребява българският. Това се среща в повечето случаи както сред възрастното, така и сред младото поколение.

Какъв е езикът, на който говорят бесарабските българи?

Как се отразява системното през последните 20 години изучаване на книжовния български език и неговата литература на речевото поведение на младите хора и на личностния им избор и мотивация за усъвършенстване и употреба на изучаваната книжовна форма на езика?

При отговора на първия въпрос следва да се отчете, че в науката все още няма (а вероятно и не може да има – предвид голямото разнообразие от случаи на съвместяване в съвременния свят) единно мнение по въпроса: „Що е роден език?“. А той се оказва ключов за методиката на преподаване на книжовната форма на езика.

Според Михаил Виденов роден е езикът на семейството, на т.нар. първична група, и чужд – езикът, различен от този на първичната група (Виденов 2000: 25).

По втория въпрос е важно доколко след повече от 20 години българоезично обучение е осъществена записаната в Курикулума³

---

³ Курикулум – образователна програма, рамков документ с концептуален характер, определящ резултатите от обучението и учебното съдържание в областта на общото образование, седмичната норма на часовете за класни и извънкласни дейности, правилата на учебния процес, основните принципи на оценяването и мониторинга на резултатите от обучението и учебна програма за отделните индивиди.

по български език и литература за Република Молдова водеща цел: „Постигане на национална идентификация, мислена като принадлежност към българския народ и българската природа. Приобщаване към изконните български ценности и стремеж те да бъдат съхранени за поколенията” (Демирева, Кара, Кавръкова 2000).

В досегашните социолингвистични изследвания на български и чужди учени по проблемите на билингвизма и диглосията диференциация между двете понятия се прави на базата на броя изпълнени от индивида езици. Говорещият е в състояние на диглосия, ако владее и ползва формациите на един език, и в състояние на билингвизъм, ако владее и ползва формации на два езика. Започвайки от особеностите на двуезичния индивид, Р. Бел коментира „типозите билингвизъм, дефинирани преди него от У. Вайнрайх – *смесен, координиран* и *субординиран*. При смесения билингвизъм двата езика се сливат в една система, при координирания – двете езикови системи съществуват самостоятелно, а при субординирания с понятията на първия език чрез сложен вътрешен превод се изразяват мисли на втория⁴” (Маринов 2008: 12–13). За твърдишката, кортенската и валяпержейската ЕС заради многобройните типове руско-българска интерференция е характерен смесеният билингвизъм. Те са свързани с последователността на научаване на двата езика (*първи* и *втори*) и с фреквентността на комуникацията на двата езика (*първичен* и *вторичен*).

Актуално днес е членението на първи – български и руски, втори – молдовски (румънски); първичен (основен) – български и вторичен (спомогателен) – руски, молдовски (румънски).

Във връзка с това е нужно да изясним понятията *първи* (роден, майчин) и *втори* (чужд) език. В социолингвистичната литература тези две на пръв поглед ясни понятия получават твърде различни тълкувания, като най-често всеки отделен случай се класифицира по различни белези: поредност на усвояване на езика, степен на владее, официалност на двуезичието и т.н. (Аврорин 1975: 125–126).

Билингвите от Твърдица, Кортен и Валя Пержей, които вкъщи научават българския, в училище – руския и молдовския (румънския),

---

⁴ *Първи* и *втори* език в синхронен план.

извън границите на семейството или приятелския кръг използват предимно българска езикова формация.

Роден е езикът, който отделният индивид или колектив владее най-добре, употребява свободно и най-често, а също така на него мисли и превежда. В класическата схема за преход от едноезичие към двуезичие, предложена от В. А. Аврорин, между началния етап *A* и крайния етап *AB* има *n* фази *b* (започва се от *b*₁) (Маринов 2008: 13).

$$A \rightarrow Ab_1 \rightarrow Ab_n \rightarrow AB$$

Фигура 1.

На етап *A* индивид от селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей като дете научава българския диалект и си служи с него при общуване в семейството, със съседни, приятели, в детската градина. Следва да се отбележи, че именно в детската градина детето за пръв път чува руската реч, като му се предлагат за развитие руски приказки и стихчета за рецитиране. Но това не означава, че цялото обучение в детските градини се води на руски език. Основният език на обучение в детските градини е „домашният“ български. Това е езикът на детската игра, на реда в градината, на общуването с учителите и др. Приблизителна възраст на децата в детската градина, чието езиково развитие се наблюдава на етап *A*, е от 2 до 5 години.

Според Вл. Маринов „на етапа *Ab*₁ индивидът научава няколко фрази от чуждия език, които му помагат да се справя в ежедневието. Прието е, че при началния етап на билингвизма (*Ab*₁) се прави сложен *вътрешен превод*. Говорещият съставя изречението първо на родния си език, след това елиминира или заменя със синоними думите, за които не знае чуждоезиковия аналог, и накрая прибегва до помощта на паралингвистиката“ (Маринов 2008: 13).

В езиковата ситуация на Твърдица, Кортен и Валя Пержей не е съвсем подходящ изразът „да се справя в ежедневието“. Ежедневието на детето, когато то навлиза във втори етап на езиковото си развитие, е все още въз основа на диалекта му. Наблюдава се едно интересно явление, присъщо само на децата от детската градина, които в процеса на превода от български на руски език проявяват свръхстарание, като имитират в игрите си руска реч. Това не означава, че детето вече

свободно владее руския език, то просто проявява интерес към него като към нещо ново, нещо чудновато като в приказния му свят. Получава се смесен руско-български език, като на българските думи се добавят окончаниа, присъщи на руския. Например:

[/ба̀бо / мнѐ на гѣрбѣ хл.ет/].

На детето му е „хлуело“ (‘духало’) от вратата. Към диалектната българска дума то добавя окончание на глагола за 3 л., ед. ч., сег. вр. в руски език *-т*. В цялата фраза, състояща се от 5 думи, три са български (*ба̀бо, на, гѣрба*), едната е руска (*мне*), а последната остава без морфема, характерна за БЕ (*хлует*). В подобна фаза на говорене влизат почти всички деца, посещаващи детската градина. Следва да се отбележи, че достатъчно голяма група деца не посещава детска градина, те тръгват на училище, без да знаят руски език. Приблизителната възраст на децата от селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей, които са на етап *Аб₁*, е от 5 до 6 години. След като тръгне на училище, детето набързо научава руския език. И тук вече е трудно със сигурност да се говори, особено в последните класове, за сложен вътрешен превод от български на руски. Детето свободно владее и двата езика. Днес ученици, мотивирани от постигането на висок успех, в селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей, се намират на етап *Аб₁* в езиковата ситуация с молдовския/румънския и с английския език. Четири часа седмично молдовски език и три часа седмично английски език позволяват на учениците в края на 12. клас свободно да владеят още два чужди за тях езика, макар че отсъства комуникативна среда за тези езици.

Ако говорим за индивиди, които са получили основно образование в селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей през 40–50-те години на ХХ век, останали да живеят там и несвързали живота си с дейност, изискваща активно ползване на руски език, то те до края на живота си остават на етап *Аб₁*.

В това изследване за *първи* приемаме езика, който детето научава в първичната група – семейството, а за *втори* – всеки език, научен след първия; за първичен – основния, който се използва извън семейството и приятелския кръг, а за вторичен – спомагателния.

Медиите оказват огромно влияние върху жителите на град Твърдица, селата Кортен и Валя Пержей. Съвременните медии са

много повече от средство или канал за предаване на информация. Наред с тази основна своя функция те създават и нова среда за общуване, което се отличава със свои специфики както по отношение на лицата, преки участници в общуването, целите и средствата за реализиране на комуникативните цели, така и по отношение на извънезиковите параметри. Почти всички медии, чиито програми могат да се чуят или да се видят в трите селища, предпочитани и интересни за зрителя/читателя/слушателя от възможните (съществуващите), са рускоезични.

Конфигурацията на социалното двуезичие на българите в трите селища днес може да се представи и в следната таблица, която демонстрира ползването на езиците по сфери на употреба:

Сфера	Език
Семейство	Български (много рядко руски)
Приятел, съсед	Български (много рядко руски)
Обществени места	Български / руски
Администрация	Български / руски
Търговия, занаяти	Руски / български / молдовски
Църква	Български (черковнославянски) (много рядко руски)
Образование и наука	Руски / молдовски / български
Култура (литература, публицистика)	Руски (много рядко български / молдовски)
Фолклор	Български (много рядко руски / молдовски)

Езиковата ситуация не е постоянна през различните исторически периоди. Тя се мени в зависимост от комуникативното членение на обществото и във връзка със съществуващото класово, съсловно, професионално и друго разслоение в него. Тя се определя и от съществуващите чрез даден период от историческото развитие на езика разновидности на националния език (книжовен език, диалекти, социални говори, жаргон и др.), от езиковото разстояние между тези разновидности, от сферите, в които те се използват (Бояджиев 2012: 1). Езиковата ситуация в разглежданите три селища – Кортен, Твърдица и Валя Пержей – също претърпява промени, когато се стеснява сферата на употреба на писмената и устната разновидност на българския език в годините на преселването на територията на Русия (Бесарабия), когато до голяма степен език на културата и търговията става руският. През годините на подем на българското национално

съзнание в Бесарабия пък се поставя акцент върху изучаването на българския книжовен език, но през това време руският вече е навлязъл във всички сфери на живота. Въведеният в програмата по Курикулума предмет „Български език и литература“ преследва целите за съзнателно въздействие върху учащите се с функциите на българския книжовен език, за строго спазване на книжовните езикови норми, целенасочена работа върху правоговорните норми на книжовния език, борба за усвояване на правописа. Полагат се усилия и за разграничаване на българския книжовен език от диалекта. Но това не означава, че се води борба за унищожаване на диалекта, което по своята същност не е възможно. По този въпрос се изказва Тодор Бояджиев: „Диалектите са реалност и в днешно време. Те няма да изчезнат и в близко бъдеще, макар че видимо се изменят и деградират, представляват част от духовната култура на народа, част от историята и богатството на езика. Диалектните варианти помагат да се обогати синонимията в езика, за да се предава с тях по различен начин една и съща мисъл, да се изразява различно виждане на говорещите към заобикалящия ги свят“ (Бояджиев 1998: 6).

Езиковата ситуация в началото на преселването на българите на територията на Бесарабия е била същата като в напуснатите региони на територията на България. С течение на времето обаче тя започва да се променя. За изясняване на езиковата ситуация в българските колонии в средата на XIX век трябва да се посочат някои особености на общественото развитие. С преселването на нова територия (Русия) не съществуват условия българският език да стане език на държавата, на литературата и духовния религиозен живот. Не съществуват никакви условия за развитие на българския книжовен език. Говоримият български остава език за задоволяване на битовите потребности. Така българите със статута си на колонисти използват няколко езикови формации, което дава отражение на говоримата им реч.

1. Чужди езикови формации, които са две:

а) руският, който е език на държавната власт и на административните учреждения, но има нисък социален престиж и не играе съществена роля в просветното и културното развитие на българите през разглеждания период;

б) румънският (молдовският), в годините на румънската окупация е не само език на просветата и книжнината, но и език на търговията. Както и руската езикова формация от досъветския период, румънската няма висок социален престиж сред българите. Но както отбелязахме по-горе, жителите на трите селища, които успяват да получат образование в училището по време на румънската окупация, успешно научават и говорят румънски (молдовки) език.

Молдовският (румънският) държавен език днес обслужва всички официални документи на държавните организации и е вече задължителен за всички административни органи, както и за лицата, изпълняващи административни функции. Езикът е въведен като основен предмет в училището с 4 часа седмично от 1. до 12. клас. Преди 20 години бе направен успешен опит за преработване на учебниците в методически план за училищата в селищата от Южна Молдова, там, където компактно живеят българи и гагаузи. Днес трите села вече разполагат с поколение младежи, свободно говорещи на молдовски (румънски) език, завършили успешно висше образование както в столицата на Република Молдова, така и на територията на Румъния.

2. Езикови формации на българския език:

а) ако за езикова формация на българския език приемем териториалните диалекти на всяко от селищата – Твърдица, Кортен и Валя Пержей, ще отбележим, че те имат широка социална база, но ограничени функции и ограничени сфери на употреба. Териториалните говори, които, макар и с малко, са различни в трите селища, обслужват семейно-битовото общуване, но в края на XX век говоримата реч започва да обслужва и книжовната сфера, появяват се първите литературни опити, някои от които са включени в програмата по българска литература (с автори от с. Кортен и Валя Пержей). Така се разширяват функциите и сферите на тази българска езикова формация;

б) вторият тип езикова формация е книжовният български език, който се свързва с авторитета на езиковата традиция и приемствеността в книжовноезиковото развитие. Правят се опити да се откриват експериментални класове с основен език на преподаване български (Валя Пержей). Въвежда се основен предмет в училищната програма *Български език и литература*, където учениците се обучават на кни-

жовен български език (Твърдица, Кортен и Валя Пержей), появяват се първите телевизионни предавания на български език (в Твърдица), голяма група учители интензивно посещават курсове за преквалификация и стават носители на книжовната българска реч;

в) третият тип езикова формация е черковнославянският език, който е единственият писмен кодифициран език, отличаващ се с обработеност на изразните средства, ползвал се със значителен авторитет сред българските книжовници в началото на Възраждането в България и възприеман от тях именно като български език. Получили духовно образование в духовна семинария в България, свещеници в селата на Бесарабия започват да водят религиозни беседи с вярващите на български език и организират неделни църковни училища с основен български език (Твърдица).

В съвременната българска езикова ситуация в трите селища в района на Чадър Лунга участват **5 основни групи езикови формации**.

1. Български диалект (различен в трите селища), който е най-престижната комуникационна система за старото, средното и младото поколение жители и един от най-важните символи на всяко от селищата. Той се реализира най-често под формата на разговорна формация, която може да включва и белези, нефигуриращи в парадигмите на нормата.

2. Книжовен български език, или държавният език на Република България, език за малка част от интелигенцията, занимаваща се с преподавателска дейност в областта на историята и българския език. Той се изучава в училище и се ползва при общуване с представители и делегации от България, за четене на научна и публицистична литература.

3. Руски книжовен език, който е комуникационна система за средното и младото поколение жители в ситуация на общуване на представители от различни националности – българи, молдовци, гагаузи, украинци, които, макар и в по-малък процентен състав, присъстват на територията на разглежданите селища Кортен, Твърдица и Валя Пержей. Изучава се в училището, използва се за четене на художествена, публицистична и научна литература. Той е основният език на образованието в училищата.

4. Държавен (*молдовски/румънски*) език, който се използва от младото поколение жители. Изучава се в училище, но на него не се

говори всекидневно. Използва се за общуване с представителите на молдовската/румънската националност, а към него подчертан интерес проявяват младежи, които желаят да продължат образованието си във висши учебни заведения с молдовски/румънски език на обучение в столицата на републиката.

5. Книжовни езици (*английски/немски*) на други държави, които се намират на едно ниво с държавния (*молдовски/румънски*) език, само за малка част от учениците, планиращи обучение зад граница. Те се изучават в училище и се използват за общуване с чужденци и за кандидатстване във висши учебни заведения с чуждоезиково обучение.

Това означава, че в съвременната езикова ситуация в селищата Кортен, Твърдица и Валя Пержей българският диалект има най-висок социален статут. Макар че е високо и мястото на останалите езици, изучавани в училище, те се използват само за общуване с представители на съответната национална общност (освен руския). Българският диалект има висок престиж в рамките на собствената група, има реални комуникационни функции и се препредава от поколение на поколение в семейството.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврорин 1975:** Аврорин, В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики), Л., 1975.
- Avrorin 1975:** Avrorin, V. A. Problemi izuchenia funktsionalnoi storoni yazayka (k voprosu o predmete sotsiolingvistiki), L., 1975.
- Айтматов 1978:** Айтматов, Ч. Интервю [Текст] / Ч. Айтматов // Огонёк. – № 28. – С. 8. **Aytmatov 1978:** Aytmatov, Ch. Intervyu [Tekst] / Ch. Aytmatov // Ogonyok. – № 28. – S. 8.
- Бояджиев 1998:** Бояджиев, Т. Актуализация на диалектното в книжовната реч. – В: Юбилейна научна конференция, Шумен, 1996. Доклади. Езикознание и методика на езиковото обучение. Шумен, 1998, с. 5–10. **Boyadzhiev 1998:** Boyadzhiev, T. Aktualizatsia na dialektnoto v knizhovnata rech. – V: Yubileina nauchna konferentsia, Shumen, 1996. Dokladi. Ezikoznanie i metodika na ezikovoto obuchenie. Shumen, 1998, s. 5–10.

- Бояджиев 2012:** Бояджиев, Т. Книжовен език и диалекти. София: УИ „Св. Климент Охридски“. **Boyadzhiev 2012:** Boyadzhiev, T. Knizhoven ezik i dialekti. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Виденов 2000:** Виденов, М. Увод в социолингвистиката. С. **Videnov 2000:** Videnov, M. Uvod v sotsiolingvistikata. S.
- Демирева, Кара, Кавръкова, 2000:** Демирева, К., Кара, Н., Кавръкова, Л. Курикулум за лицейските класове – X.–XII. клас – Кишинев. **Demireva, Kara, Kavräykova, 2000:** Demireva, K., Kara, N., Kavräykova, L. Kurikulum za litseiskite klasove – X.–XII. klas – Kishinev.
- Думениук 1991:** Dumeniuk, I. Politica lingvistică a URSS și destinele limbilor naționale [Text] / I. Dumeniuk // Revista Limba Română. – № 3–4. – Chișinău. **Dumenyuk 1991:** Dumenyuk, I. Politica lingvistica a URSS shi destinele limbilor natsionale [Tekst] / I. Dumenyuk // Revista Limba Romăna. – № 3–4. – Chishinău.
- Казаку 2013:** Казаку, Л. Билингвизм и диглосия в Республике Молдова. – Одеський лінгвістичний вісник. Вип. 1., УДК 342.814 (478), с. 39–48; **Kazaku 2013:** Kazaku, L. Bilingvizm i diglosia v Respublike Moldova. – Odeskii lingvistichnăi vesnik. 2013. Vip. 1., UDK 342.814 (478), с. 39–48.
- Маринов 2008:** Маринов, В. Билингвална интерференция в крайния български северозапад. АСТАРТА. **Marinov 2008:** Marinov, V. Bilingvalna interferentsia v krainia bălgarski severozapad. ASTARTA.